

ΣΚΑΙ' βιβλίο

1821

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΕΝΟΣ ΕΘΝΟΥΣ-ΚΡΑΤΟΥΣ

Ε' ΤΟΜΟΣ

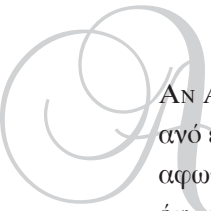
ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ:
ΕΛΛΗΝΕΣ – ΟΘΩΜΑΝΟΙ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
ΠΑΣΧΑΛΗΣ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ
Η ΑΛΛΗ ΟΧΘΗ
Η. ŞÜKRÜ İLİCAK

Περιεχόμενα

1		Η ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ	9
2		ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ	13
3		Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ	21
4		Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΑΙΤΗΜΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑΣ	25
5		ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ	35
6		ΟΙ ΑΝΑΒΑΘΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ	43
7		ΕΙΣΑΓΩΓΗ	63
8		Ο «ΙΜΠΝ ΧΑΛΝΤΟΥΝΙΣΜΟΣ» ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ 19ΟΥ ΑΙΩΝΑ	69
9		Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΣΤΟ 5ο ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΔΥΝΑΣΤΙΚΟΥ ΚΥΚΛΟΥ;	79
10		ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΜΠΕΝΤΕΒΙΓΙΕΤ: Ο ΙΜΠΝ ΧΑΛΝΤΟΥΝ ΣΕ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	89
11		ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΧΑΟΥΣ: Η ΒΙΑ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΗ ΣΜΥΡΝΗ	99
12		ΠΟΙΟΙ ΗΤΑΝ ΟΙ ΜΠΕΝΤΕΒΗΔΕΣ;	103
13		ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΗΣ ΒΙΑΣ: Η ΘΗΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΠΕΝΤΕΡΛΗ ΑΛΗ ΠΑΣΑ ΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΕΖΙΡΗ	119
14		ΕΠΙΠΟΛΑΙΟΙ ΝΟΜΑΔΕΣ: ΡΥΘΜΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΜΠΕΝΤΕΒΙΓΙΕΤ	125
15		ΧΑΛΕΤ ΕΦΕΝΤΗΣ: ΑΡΧΕΤΥΠΙΚΟΣ ΚΑΚΟΣ Η ΑΝΤΙ-ΗΡΩΑΣ;	131
16		ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	139

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η των ονομάτων επίσκεψις

 ΑΝ ΑΡΧΙΣΟΥΜΕ ΘΕΤΟΝΤΑΣ το κλασικό και πάντοτε επίκαιρο καντι-
 ανό ερώτημα «τι είναι ο Διαφωτισμός» ή ακριβέστερα «τι είναι Δι-
 αφωτισμός» και στοχαστούμε σοβαρά επ' αυτού, θα αντιληφθούμε
 ότι, παρά την απλότητα της διατύπωσης, η ερώτηση δεν επιδέχεται
 εύκολων ή αφηρημένων απαντήσεων. Αν εξειδικεύσουμε μάλιστα
 το ερώτημα στην ιστορική εμπειρία του ελληνικού κόσμου κατά τη
 διαδρομή του «μακρού» 18ου αιώνα, θα διαπιστώσουμε ότι η απά-
 ντηση οφείλει να είναι σύνθετη και περιεκτική, πέρα από απλούς
 θεωρητικούς ορισμούς. Ο Διαφωτισμός στην ελληνική παιδεία και
 κοινωνία συνιστά ένα κίνημα πνευματικής αλλαγής και ανανέω-
 σης και συγχρόνως σηματοδοτεί ένα αξιόλογο φαινόμενο πύκνω-
 σης των εκδηλώσεων της πνευματικής ζωής. Το φαινόμενο της πύ-
 κνωσης της πνευματικής ζωής στον ελληνικό κόσμο, πριν από την
 ανάδυση της νεότερης Ελλάδας ως κυρίαρχου εθνικού κράτους,
 προσδίδει στον Διαφωτισμό κατ' εξοχήν πολιτικό χαρακτήρα και
 τον εντάσσει στη μακρά διαχρονία των αναβαθμών της ελληνικής
 πολιτικής σκέψης. Πρόκειται ακριβώς για τον αναβαθμό της ενσω-
 μάτωσης της νεωτερικότητας που προσφέρει μια νέα αφετηρία για
 τον αναπροσδιορισμό της ελληνικής πολιτικής σκέψης ως θεωρίας
 και ιδεολογίας της πολιτικής ελευθερίας και της εθνικής έκφρα-
 σης αυτής της θεωρίας. Έτσι, η μελέτη του Διαφωτισμού πέρα από
 την αναγκαία αναδρομή στις φιλολογικές πηγές, που επιβάλλεται
 για να γίνει αντιληπτή η πορεία της πνευματικής αναδημιουργίας
 στην οποία αναφερθήκαμε, θέτει συγχρόνως ορισμένα ευρύτερα

ιστορικά και ερμηνευτικά ζητήματα που ανακύπτουν από την παρακολούθηση των συναφών φαινομένων. Τα ζητήματα αυτά που συνιστούν τις ερμηνευτικές παραμέτρους και ευρύτερες διαπλοκές του Διαφωτισμού στην ελληνική παιδεία περιλαμβάνουν το ζήτημα της εθνογένεσης, τις σχέσεις του Διαφωτισμού με την Εκκλησία πριν και μετά το 1789 και το ερώτημα των καταβολών της νεότερης πολιτικής ζωής.

Ας επανέλθουμε στο ζήτημα του ορισμού για να αποσαφηνίσουμε με ακρίβεια το αντικείμενο του προβληματισμού μας. Ο Διαφωτισμός στην ελληνική παιδεία και πνευματική ζωή υπήρξε κυρίως η εκκοσμίκευση της σκέψης και των αξιών και η μετάγχιση –ή «μετακένωσις» σύμφωνα με τον Αδαμάντιο Κοραή– δυτικοευρωπαϊκών πολιτισμικών προτύπων και τρόπων στοχασμού στην πνευματική παράδοση της ελληνικής Ανατολής. Η διαδικασία της μετακένωσης, παρά τις αντιστάσεις που συνάντησε κυρίως από τη δύναμη της αδράνειας, αλλά, προϊόντος του χρόνου, και από αντιδράσεις στρατευμένων πνευματικών αντιπάλων, μακροπρόθεσμα μεταμόρφωσε την ελληνική παιδεία και κοινωνία και τη σφράγισε με την ευρωπαϊκή ταυτότητα της σύγχρονης Ελλάδας.

Ο κρίσιμος συντελεστής στη διαδικασία πνευματικής αλλαγής που αντιπροσώπευε ο Διαφωτισμός υπήρξε η σχέση του ελληνικού κόσμου, ειδικότερα του πνευματικού ελληνισμού, με τη Δύση. Αυτό υπήρξε το κρίσιμο ζήτημα, τόσο για όσους βίωναν τις αλλαγές, θετικά ή αρνητικά, στη διαδρομή του 18ου αιώνα, όσο και για τη μεταγενέστερη ιστοριογραφική ερμηνεία. Σε ολόκληρη τη διαχρονία της ιστορικής πορείας του μεταβυζαντινού κόσμου από το 1453 και μετά, η σχέση με τη Δύση, με την παιδεία της Δύσης δηλαδή, υπήρξε ο καταλύτης διανοητικών αλλαγών και ειδικότερα της συνάρθρωσης της σχέσης του νέου ελληνισμού με την προχριστιανική αρχαιότητα. Την πνευματική αυτή διαπλοκή, και τις συνέπειές της, παρακολουθούμε να ανελίσσεται αρχικά από την παράδοση του ουμανισμού της Διασποράς των Ελλήνων λογίων κατά την

Αναγέννηση μέχρι την εμφάνιση του νεοαριστοτελισμού του Θεοφίλου Κορυδαλέως, που αντιπροσώπευε την πρώτη μεγάλη κλίμακας απόπειρα για την ανασυγκρότηση της φιλοσοφικής παιδείας στους κόλπους του νέου ελληνισμού. Συμβολικές απολήξεις αυτής της παράδοσης των πρώιμων επαφών με την παιδεία της Δύσης θα μπορούσαν να θεωρηθούν το έργο του Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου και η ποιητική συλλογή *Άνθη ευλαβείας* στη χαραυγή του 18ου αιώνα. Ο Διαφωτισμός αντιπροσωπεύει την κορύφωση αυτών των συνομιλιών της παιδείας της Ορθόδοξης Ελληνικής Ανατολής με την παιδεία της Δύσης, αλλά με δύο κρίσιμες διαφορές: πρώτον, τώρα, την εποχή του Διαφωτισμού, η κοινωνική βάση των σχετικών φαινομένων διευρύνεται και δεύτερον η συνομιλία με την παιδεία της Δύσης παύει να είναι αποκλειστικά φαινόμενο της Διασποράς, αλλά συντελείται εντός της ελληνικής κοινωνίας στην οθωμανοκρατούμενη Ορθόδοξη Ανατολή. Έτσι ο Διαφωτισμός ως μετακένωση της παιδείας της Δύσης βιώνεται ως διανοητική αλλαγή εντός της ελληνικής κοινωνίας κατά τον τελευταίο αιώνα της οθωμανικής κυριαρχίας.

Για να γίνουν αντιληπτές οι διανοητικές εκδηλώσεις που συνθέτουν το συνολικότερο πνευματικό φαινόμενο του Διαφωτισμού στον ελληνικό χώρο, ώστε να σταθμιστεί με ακρίβεια η ιστορική του σπουδαιότητα, θα ήταν χρήσιμο να δοκιμάσουμε να ανακτήσουμε τρεις από τις θεμελιώδεις διαστάσεις που το προσδιορίζουν: πρώτον, να παρακολουθήσουμε το ιστορικό του ανάπτυγμα στον χρόνο, ανασυνθέτοντας την ιστορική περιοδολόγηση της εμφάνισης και της ανέλιξής του· δεύτερον, να ανιχνεύσουμε τη γεωγραφική του βάση για να διαπιστώσουμε το εύρος και τη λειτουργία του εντός της ελληνικής κοινωνίας· και τρίτον, να εντοπίσουμε τις χαρακτηριστικότερες πνευματικές του εκφάνσεις στα επίπεδα της φιλοσοφίας, της γλωσσικής θεωρίας και του πολιτικού στοχασμού.

Ο ναός του Απόλλωνα στην Κόρινθο. ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΙΕΝΑΚΗ